

**ՓԱՇԱՅԱՆ ԱՐԱՔՍ
(ԱԻ)**

«ՀԵՏԻՍԼԱՄԻՉՄ». ԱՆԽՈՒՍԱՓԵԼԻ ԷՎՈԼՅՈՒՑԻԱ

Արևմտյան վերլուծարաններից շատերի կարծիքով՝ Սառը պատերազմի ավարտից հետո քանի դեռ «նոր» աշխարհը բնութագրող չափորոշիչները մշուշապատ են ու վտփոխական, ապա կարիք ունեն սահմանվելու «հետ» նախդիրով¹: Այս տեսանկյունից հետաքրքրական է «հետիսլամիզմ» ("Post-Islamism") եզրի նշանակությունը:

Արևմտյան արևելագիտության կողմից բնութագրված «հետիսլամիզմ» սկսեց ձևավորվել 1990-ականներից և պատմականորեն համարվում է երրորդ փուլը նախաիսլամիզմից (կամ ազգայնականությունից) և իսլամիզմից հետո: Ընդ որում, յուրաքանչյուր շրջան իր նախորդի էվոլյուցիայի արդյունքն է: «Հետիսլամիզմի» ֆրանսիացի տեսաբան Ժիլ Կեպելի համոզմամբ՝ 20-րդ դարի վերջին քառորդը նշանավորվեց իսլամիստական շարժումների վերելքով, ապա և մայրամուտով, ինչը որքան տպավորիչ, նույնքան անսպասելի էր²:

Համարձակ և վիճարկելի է թվում այն տեսակետը, թե իսլամիզմը կարելի է հաղթահարված համարել այն դեպքում, երբ վերջինս, ինչպես նշում է ամերիկացի ուսումնասիրող Դանիել Փայֆսը, դեռևս կենսունակ է և ձգտում է իշխանության գալ³: Իսլամիստական շարժումների գծով եզրիպտացի վտրձագետ Դիա Ռաշվանի համոզմամբ՝ «հետիսլամիզմի» ի հայտ գալն ամենևին չի նշանակում, թե իսլամիզմը սպառվել է: Նրա կարծիքով՝ թե՛ «իսլամիզմը» և թե՛ «հետիսլամիզմը», որպես հայեցակարգեր, կարող են հանդես գալ միաժամանակ⁴:

Կասկածից վեր է սակայն, որ վերջին շրջանում քաղաքական իսլամի գաղափարախոսական դաշտում տեղի են ունեցել առանցքային վտվոխություններ, ի հայտ են եկել զարգացման նոր միտումներ, ինչն էլ բնորոշում է «հետիսլամիզմ» տեսությունը: Այս իմաստով «հետիսլամիզմը» կարելի է դիտարկել որպես մի տարողունակ հասկացողություն, որ իսլամիզմի հետ համեմատած աչքի է ընկնում գաղափարախոսական նոր քաղադրիչներով:

«Հետիսլամիզմի» տեսաբանները նոր իրողություն են համարում այն, որ մարտնչող իսլամիզմը նահանջ է ապրել՝ ընդհանուր առմամբ հրա-

Ժարվելով իր մի շարք սկզբունքներից ու մեթոդներից, այդ թվում՝ բռնությունից ու հեղափոխությունից: Ֆրանսիացի ուսումնասիրող Օլիվեր Ռոյը «Քաղաքական իսլամի ծախտումը» գրքում նշում է, որ իսլամիստները, պարտություն կրելով «մերձավոր թշնամուց», այսինքն՝ սեփական վարչակարգերից, իրենց պայքարն ուղղորդեցին «հեռավոր թշնամու», այն է՝ Արևմուտքի և մասնավորապես ԱՄՆ-ի դեմ⁵:

Օ.Ռոյի կարծիքով՝ 1990-ականներին ծախտվեց նաև «իսլամական ինտերնացիոնալը» և Մերձավոր Արևելքի մի շարք երկրներում իսլամիստական շարժումները «ազգայնականացվեցին»⁶:

Իսլամիզմն այժմ հանդես է գալիս չափավոր դիրքերից և հայտ է ցուցաբերել՝ գործելու քաղաքական դաշտում, ինչպես Ժիլ Կեպելն է նշում՝ վերաճելով ժողովրդավարական շարժումների: Ասվածի ապացույցը, «հետիսլամիզմի» մեկ այլ տեսաբան Ասեֆ Բայաթի կարծիքով, Եգիպտոսում, Սիրիայում⁷, Ալժիրում, Զուվեյթում, Հորդանանում, Պաղեստինում, Սուդանում «Մահմեդական ելքայրների»⁸ կամ իսլամական լիբերալների որդեգրած ուղեգիծն է Սաուդյան Արաբիայում⁹:

Փաստորեն, «հետիսլամիզմն» իսլամական մտքի մեջ ի հայտ է բերել մի նոր մոտեցում, որն աչքի է ընկնում չափավոր ու ազատական ուղղվածությամբ: Այն էապես նոր որակ է ստեղծում ժամանակակից իսլամական գաղափարախոսության մեջ¹¹:

Իսլամական չափավորների համոզմամբ՝ իսլամն իր կրոնական, քաղաքական, սոցիալական և գաղափարախոսական կողմերով լիովին համառոտելի է արդիականության հետ և կարող է ընդառաջ գնալ 21-րդ դարի պահանջներին: Եթե իսլամիզմին հատուկ է կրոնական ճշմարտության բացարձակացումը, իսլամի բացառիկության սկզբունքը և իսլամական արժեհամակարգն աշխարհում գերակա դարձնելու այլընտրանք չունեցող անհրաժեշտությունը, ապա «հետիսլամիզմին» հատուկ է տարակարծությունը, բազմազանությունը, փոխհամաձայնությունը, ինչպես նաև անհանդուրժողականության և կրոնական մոլեռանդության ժխտումը:

Իսլամական չափավորները ժամանակակից աշխարհի արժեվորման սեփական տեսակետն ունեն՝ հիմնված շարիաթի ընդհանուր սկզբունքների վրա: Ըստ այդմ՝ շարիաթը ոչ թե քարացած տեքստ է, այլ որոշակի արժեքների վրա հիմնված ուղի, որը մեկնաբանելիս պետք է հաշվի առնել նոր իրողությունները: Չպետք է կուրորեն հետևել արդեն հնացած կարծրատիպերին կամ որոշակի կրոնսփրավական ուղղության: Քաջալերվում է ստեղծագործական միտքը, կարևորվում *իջթիհադը*, որպես՝ իսլամական սկզբունքների ազատ մեկնության մեթոդ: Բազմակարծության իրականացման համար առաջարկվում է հիմնավոր փաստարկումներով ամրագրված երկխոսությունը՝ ինչպես ներիսլամական միջավայրում, այնպես էլ այլ կրոնների և մշակույթների շրջանակներում: Անընդունելի

են համարվում իսլամական սկզբունքների միակողմանի մեկնությունները և այդ համատեքստում՝ ընդդիմախոսներին անհավատության մեջ մեղադրելն ու նրանց սեփական տեսակետները պարտադրելը: Իսլամական մոլեռանդության հիմնական պատճառներ են համարվում ինքնամեկուսացումն ու մերփակվածությունը:

Բացի այդ, կարևորում է արևմտյան մի շարք հիմնարար արժեքների ներդրումն իսլամական հասարակություններում: «Հետիսլամիզմի» շրջանակներում հանդես եկող առանձին ուղղությունների բնորոշ է դառնում նաև որոշակի աշխարհիկ ուղղվածությունը: Ասվածի ապացույցը եզրիստական «Մահմեդական եղբայրներից» 1995թ. առանձնացած «Ալ-վասատ» կուսակցության գաղափարախոսությունն է¹²:

Ամերիկացի ուսումնասիրող Ջոն Էսայդզիտոյի կարծիքով՝ անկախ «փսլամիզմ» և «հետիսլամիզմ» եզրերի կիրառությունից, ակնհայտ է, որ քաղաքական իսլամն այժմ աչքի է ընկնում ավելի սոցիալական, քան քաղաքական շեշտադրմամբ¹³: Իսկ դա նշանակում է, որ իսլամիզմը ձեռք է բերել նոր հատկանիշներ:

Չնայած առկա բազմակողմ մոտեցումներին, անժխտելի է այն փաստը, որ «հետիսլամիզմ» աչքի է ընկնում նոր հարցադրումներով, որի ի հայտ գալը դեռևս չի նշանակում իսլամիզմի պատմական ավարտ:

Արդի գլոբալ մարտահրավերների առջև «հետիսլամիզմը» կարող է դառնալ արդյունավետ ռազմավարություն ժամանակակից իսլամի համար: Ժիլ Կեսպելի համոզմամբ՝ 21-րդ դարում իսլամական աշխարհը վերջնականորեն մուտք կգործի արդիականություն՝ նպաստելով իսլամական ժողովրդավարության տարածմանը:

ARAKS PASHAYAN
(IOS)

"POST-ISLAMISM": AN ANA VOIDABLE EVOLUTION

According to western political theory, since the end of Cold War the intellectual, political and social characteristics of the "old" world have given way to a radically different, "new" world, which is still vague. There are no terms to describe it except prefix "post". The purpose of this article is to discuss the term and substance of "Post-Islamism" – as a moderate direction in Islamic thought, applying for modernization of Islam.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Uju մասին տե՛ս՝ Diaa Rashwan, Wishful thinking, present and future, Al-Ahram Weekly Online, 7-13 February 2002, Issue No. 572, <http://weekly.ahram.org.eg/2002/572/op2.htm>

2. Жиль Кепель, Джихад. Экспансия и закат исламизма, М., 2004, с. 19.
3. www.meforum.org/article/447
4. Diaa Rashwan. Wishful thinking, present and future, նշվ. տեղում:
5. St'u Olivier Roy. The Failure of Political Islam, Cambridge MA: Harvard University Press. 1995.
6. <http://www.ssrc.org/sept11/essays/rov.htm> - Ասվածի ապացույցը «հետխաղաղ» շրջանում իսլամիստական մի շարք շարժումների որդեգրում ուղեգիծն էր սեփական երկրներում, որոնցից ուշագրավ է «Հիզրալլահի» օրինակը: Վերջինս Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմի ավարտից և քաղաքական դաշտ մտնելուց հետո հրաժարվեց Լիբանանում իսլամական պետություն ստեղծելու գաղափարից և պայքարում էր իսրայելական օկուպացիայի դեմ՝ համագործակցելով մանրիստոնեական առանձին շրջանակների հետ:
7. Gilles Kepel, Islamism Reconsidered, Harvard International Review, vol. 22, No. 2, p. 24.
8. Այս մասին տե՛ս՝ Манукян С., Зигзаги развития исламистского движения в Сирии в 1982-2000гг., Страны и народы Ближнего и Среднего Востока, т. XXIV, Ер., 2005, с. 181-194.
9. <http://www.crash.cam.ac.uk/events/abstracts/revolution/ABavat.pdf>- St'u՝ Ստեֆ Բավաթի մաս՝ What is Post-Islamism?, ISIM Review, No. 16, Autumn, Leiden, 2005, p.5.
10. Այս մասին տե՛ս՝ Stephane Locroix. Between Islamists and Liberals: Saudi Arabia's New "Islam-Liberal" Reformists, Middle East Journal, vol. 58, No. 3, Summer, 2004, p. 349.
11. «Հետխաղաղ» պատմական ակունքներում 19-րդ դարի վերջին սկիզբ առած իսլամական *խալահի* (բարեփոխման) շարժումն է, համաձայն որի՝ իսլամը պետք է ընդառաջ գնա ժամանակի պահանջներին: Գաղափարախոսության առաջատարներից մեկի՝ եգիպտացի մշանավոր կրոնական և մշակութային գործիչ Սուհամմադ Աբդուլի (1849-1905) կարծիքով՝ պետք է հրաժարվել կրոնական և հասարակական գիտակցության մեջ առկա կարծրատիպերից և ամբողջությամբ վերականգնել *խոթիհադդ*:
12. Joshua A. Stacher, Post-Islamist Rumblings in Egypt: the Emergence of the Wasat party. The Middle East Journal, Summer, 2002, v.56, i3 p415(18), <http://arabist.net/post-islamist-rumblings-in-egypt-the-emergence-of-the-wasat-party>
13. www.meforum.org/article/447